

גרמניה ומשבר אוקראינה: סוף עידן האשליות

שמעון שטיין | 10 במרס, 2022 | גיליון 1568

דומה שאין מדינה באירופה שבה פלישת רוסיה לאוקראינה גרמה לשידוד מערכות גדול יותר מאשר גרמניה. הפלישה העירה את גרמניה מאשליות שהנחו את התנהלותה כלפי רוסיה מאז שנות השבעים של המאה הקודמת - "מדיניות האוסטופוליטיק". התמוטטות ברית המועצות, איחוד גרמניה וההיעלמות (לכאורה) של האיום הסובייטי עוררו תחושה של סוף ההיסטוריה וניצחון המערב הליברלי. ההנאה מ"פירות השלום" הפכה למוטו של המדיניות הגרמנית, ועמה התלות ברוסיה, ארצות הברית וסין. אלמלא הפלישה לאוקראינה, ספק אם בגרמניה הייתה נופלת החלטה לערוך שינוי פרדיגמטי במדיניות הביטחון, בייצוא הנשק ובאנרגיה. ביטוי לשינוי זה נתן הקנצלר אולף שולץ בנאום שנשא בבונדסטאג. עדיין, יש להמתין ולבחון האם הנחישות ההצהרתית תתמסד ותישם לאורך זמן.

דומה, שאין מדינה באירופה שבה גרמה פלישת רוסיה לאוקראינה, בפרק זמן קצר, שידוד מערכות נרחב יותר מאשר בגרמניה. ניתן לראות בשינוי זה קריאת השכמה ותפנית המסמלת את סוף עידן הנאיביות. גרמניה התעוררה מאשליות שהנחו את התנהלותה כלפי רוסיה בשלושים השנים שחלפו מאז סיום המלחמה הקרה ואיחוד גרמניה, ואולי אף מאז שנות השבעים של המאה הקודמת.

שתי התבטאויות משקפות את ההכאה על חטא על כך שגרמניה לא עשתה די כדי להגיב על תוקפנותו של ולדימיר פוטין בעבר, וכעת היא משלמת את המחיר, ועל ההזנחה ארוכת השנים של ההגנה על גרמניה, שהייתה פועל יוצא של הערכת חסר את האיום הרוסי. בציץ ששיגרה ביום הפלישה לאוקראינה, ה-24 בפברואר, כתבה שרת ההגנה היוצאת קראם קארנבאור: "אני מאוד כועסת עלינו בגלל הכשלון ההיסטורי. לאחר גיאורגיה, קרים ודונבאס, אנו לא הכנו דבר שיכול להרתיע את פוטין". בתשובה לשאלת עיתונאי על אודות מוכנות הצבא הגרמני, השיב מפקד חייל היבשה: "אנו חסרי הגנה".

את סיבותיה של מציאות זו יש לחפש במדיניות ה"אוסטופוליטיק" שעוצבה ויושמה בשנות השבעים של המאה ה-20 על ידי הקנצלר וילי ברנדט (וה"מוח" מאחורי אגון באר), שהונחתה על ידי העקרונות של "שינוי על ידי התקרבות" ו"שינוי על ידי סחר". רוצה לומר, לאורך זמן ניתן יהיה לשנות את המציאות של המלחמה הקרה במרכז ומזרח אירופה בכלל ועם רוסיה בפרט, על ידי דיאלוג וסחר עם ההנהגה הסובייטית, שתשנה את המציאות הגיאופוליטית. במילים אחרות, בניית עליונות צבאית על ברית המועצות לא עמדה במוקד העדיפויות של המדיניות

הסוציאל-דמוקרטית בשנות השבעים ותחילת שנות השמונים. עדות לכך הייתה ההתנגדות העזה של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית להעביר ההחלטה של נאט"ו, הידועה כ"החלטה הכפולה" – אשר קראה להמשיך בדיאלוג עם ברית המועצות, במקביל להצבת נשק גרעיני לטווח בינוני באירופה. התנגדות זו הביאה להפלתו של הקנצלר (הסוציאל-דמוקרט) הלמוט שמיידט ולהקמת ממשלה בראשות הקנצלר הנוצרי-דמוקרטי קוהל, אשר העביר את ההחלטה. התמוטטות ברית המועצות, איחוד גרמניה והיעלמות (לכאורה) האיום הסובייטי לוו בתחושת סוף ההיסטוריה וניצחון המערב הליברלי. הנאה מ"פירות השלום" הפכה למוטו של המדיניות הגרמנית בפרט ושל אירופה בכלל. אחרי הכול, הגז והנפט זרמו מרוסיה, נאט"ו וארצות הברית הגנו על ביטחון גרמניה, והשוק הסיני (כמו גם השווקים שנפתחו במרכז ובמזרח אירופה) סיפקו שגשוג ורווחה הכלכלית. כך מצאה עצמה גרמניה במציאות של תלות גוברת ברוסיה, בארצות הברית ובסין, שעימה היא חייתה בשלום בשלושים השנים האחרונות.

בהקשר זה יוזכר שהקנצלרית אנגלה מרקל נפגשה עם נשיא רוסיה פוטין יותר מאשר כל מנהיג מערבי אחר, למדה להכירו ברבות השנים ושמרה על הידברות עימו, אמנם בלי לשגות באשליות לגביו. על רקע זה עולה שאלה, האם היה בכוחה למנוע את הפלישה או לקדם הפסקת אש...?

מכל מקום, הפלישה הרוסית לאוקראינה הנחיתה את גרמניה על קרקע המציאות והנחיתה הקשה, שאת מלוא השלכותיה עדיין מוקדם להעריך, כבר הניעה שינוי פרדיגמטי במדיניות החוץ, הביטחון, האנרגיה והכלכלה של גרמניה. אמנם עדות לקושי הראשוני של גרמניה להפנים את משמעות הפלישה ניתן לראות לא רק בסירוב לספק נשק הגנתי לאוקראינה בנימוקים של מדיניות ייצוא נשק מגבילה ושיקולים היסטוריים (כלפי רוסיה תוך התעלמות מההיסטוריה הגרמנית כלפי אוקראינה) והסתפקות באספקת 5000 קסדות (החלטה שעוררה גיחוך - מושל קייב התבדח ואמר שההחלטה הבאה תהיה לשגר כריות), אלא גם בסירוב לאפשר למדינות שלישיות לספק לאוקראינה נשק מתוצרת גרמניה. עד לאחר הפלישה גם סירבה גרמניה להיענות בחיוב לדרישת בעלות בריתה ובראשן ארצות הברית להקפיא את צינור הגז נורד סטרים 2.

ואולם, בנאום "היסטורי" שנשא הקנצלר שולץ בבונדסטאג ב-27 בפברואר הוא פירט את המשימות שעל ממשלתו לבצע מידית בתגובה למשבר באוקראינה. בדברי הפתיחה הוא ציין שהפלישה הרוסית מסמנת תפנית בהיסטוריה של יבשת אירופה וכי האיום לאחר הפלישה אינו כפי שהיה לפנייה. גרמניה, הוסיף ואמר, מכירה באתגר שפוטין מציב לביטחון אירופה.

משימה ראשונה: פלישת פוטין לאוקראינה יצרה מציאות חדשה הדורשת תשובה ברורה – אספקת נשק הגנתי לאוקראינה. החלטה זו מהווה סטייה, אמנם לא לראשונה, ממדיניות ארוכת שנים לא לספק נשק לאזורי מתיחות (למשל, אספקת אמצעי לחימה לישראל).

משימה שנייה: במטרה להביא את פוטין לשנות את מדיניותו החליט האיחוד על חבילת סנקציות והוצאת רוסיה מהסדר SWIFT. הייתה זו גרמניה, שלצד אוסטריה ואיטליה עיכבה

את ההחלטה לסלק את רוסיה ממערכת SWIFT - החלטה שאינה כוללת את תחומי האנרגיה ומספר סחורות כדי לא לפגוע בכלכלות ארצות הברית ואירופה, התלויות באנרגיה הרוסית. אך בכך יש תרומה להמשך המאמץ הצבאי הרוסי – אבסורד כשלעצמו. מכל מקום, התפנית נעשתה תחת לחץ ולא לגמרי מתוך הכרה בצורך להפיק לקחים משנות המדיניות ה"נאיבית", כלשון הקנצלר שולץ.

משימה שלישית: הדגשת המחויבות לנאט"ו. התוקפנות של פוטין מחייבת לעשות כל שיידרש להבטיח את השלום והביטחון. יש לראות מחויבות זו בהקשר להחלטות שנאט"ו קיבל ביחס להגדלת תקציב הביטחון - סוגיה שהייתה שנויה במחלוקת בין גרמניה לארצות הברית.

משימה רביעית: האתגר שמציב פוטין מחייב את גרמניה להשקיע בביטחונה. הצבא יחזוק ("יש צורך שמטוסים יטוסו, ספינות ישוטו וחילים יהיו מצוידים היטב") ותוקם "קרן הון מיוחדת", בת מאה מיליארד אירו (שתיכלל בתקציב 2022). בנוסף, תקציב הבטחון יגדל עד 2024 בשני אחוזים, על בסיס שנתי. ולגבי הסוגייה הגרעינית - יירכש מטוס קרב חדש (כל הנראה מתוצרת אמריקאית), שיוכל לשאת את הנשק הגרעיני המוצב על אדמת גרמניה. יצוין שברקע ההחלטות התקציביות נמצאת מדיניות ארוכת שנים של קיצוץ נמשך בתקציב הביטחון וביטול חובת הגיוס, שהביאה את מפקד כוחות היבשה להצהיר כי אין ביכולת הצבא למלא את המשימה המוטלת עליו.

משימה חמישית: כדי להבטיח אספקה סדירה יבוצרו מקורות האספקה ויזווח המעבר לאנרגיה חילופית. בהקשר זה יש לראות את ההחלטה (שגם היא התקבלה תחת לחץ) להקפיא את פרויקט נורד סטרים 2. לאורך שנים לא עשו קובעי המדיניות הגרמנית דבר על מנת לצמצם את התלות ברוסיה. וכעת, בהיעדר מקורות אספקה חליפיים וחשש מהשלכות על הכלכלה "והשקט הסוציאלי", פעלה גרמניה להוצאת סקטור האנרגיה מחבילת הסנקציות שהוטלו על רוסיה.

פלישת רוסיה לאוקראינה דומה מבחינת האימפקט על גרמניה לזה שגרמה מתקפת הטרור על אדמת ארצות הברית ב-11 בספטמבר 2001. הסימנים המעידים היו ידועים בשני המקרים, ובשניהם לא הייתה נכונות לנקוט צעדים מבעוד מועד כדי לנסות ולמנוע את מה שאירע. גם בעקבות המשבר באוקראינה תישאל השאלה "מה השתבש"? מדוע צריכה הייתה גרמניה להמתין עד למשבר כדי לצמצם את תלותה באנרגיה רוסית? מדוע היא, ועימה יתר מדינות האיחוד האירופי וגם ארצות הברית, למעשה לא הגיבו כלל לנאום שנשא הנשיא פוטין בוועידת הביטחון שנערכה במינכן ב-2007 ובו שטח את משנתו וצידוקיו לפלישה לגאורגיה (שהתרחשה ב-2008) ולסיפוח חצי-האי קרים (2014)? ברי כי תגובות אלה לא גבו מפוטין מחיר משמעותי ועודדו אותו להמשיך ולקדם את מדיניותו. מדוע שגתה גרמניה באשליות שהאיומים על ביטחונה נעלמו ולכן אין צורך להקצות משאבים להבטחת ביטחונה? היה זה הנשיא דונלד טראמפ שעורר את גרמניה והאיחוד האירופי מהאשליה שארצות הברית תמשיך לאורך זמן לשאת בעול ההגנה על אירופה, בלי שזו תרים תרומה משמעותית יותר להגנתה.

יש לקוות, כי המשבר באוקראינה ידרבן חיזוק ניכר ומשמעותי של הנדבך האירופי בנאט"ו במקביל לבניית יכולות צבאיות של האיחוד האירופי עצמו. אשר לפן הכלכלי, האם המשבר יעודד צעדים לקראת צמצום תלותה של גרמניה בשוק הסיני ?

כעת, משהחל תהליך ההתפכחות מאשליות ומשהוצהרה נחישות להפנים את משמעות המשבר באוקראינה וליישם את התובנות שנגזרו ממנו, יש להמתין ולראות האם הכוונות המוצהרות ייושמו לאורך זמן.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט